

ADATOK A TIZED TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Egri tizedszedő utasítás 1583.

Mi BERTHALAN JÁNOS az felséges római császárnak tanácsa, és Eger várának főkapitánya és BODY MENYHÁRT ő fölségének főudvarbírája Egren, megtekintvén jámborságokat, hívségeket, és szorgalmatosságokat RÁDAY GÁSPÁRNAK és TERENEY ALBERTNAK, biztuk ez mostani buzadézmálásnak gondját ő reájok, elhívén felőlök, hogy minden hívséggel és szorgalmatossággal eljárnak benne.

Mindeneknek előtte akaratumk ez, hogy az ország törvénye és végezése szerént sokad magokkal az dézmások az dézmálásra ne menjenek, vagy másnak lovát, avagy szolgáját velek azért elvigyenek, hogy ott hizlalnájak, kiért mi reánk is panasz jönne, mint ennek előtte sokszor az szegény embereken meg is lörtént.

Annak okáért, mikor valamely falura, avagy várasra bementek, az főbírónál megszálljatok, az hitős bírótul hiti szerént mindeneknek végire menjete, tudniillik, hogy mindeneket elétekben igazán hivasson, mind azokat az kik szántnak vetnek, mind peniglen egyéb szegény zselléretet, kik keresztyén pinzzel tartozni fognak.

Továbbá ugyan ezen bírótul hit szerint ezt is megtudjátok, ha az ő falukbeli emberek valami mellettök való pusztán s telken is, ha szántnak, és az földet élük, mert abbul is igaz dézmát kell venni.

Ezt is megértsetek hit szerint: kiknek vagyon méhek, ezeket megértvén minden embernek nevét felírjátok, búza tavasz vetését előkérjétek, eleitől fogva menyvi volt, mindeneket igazán megmondassatok, ha peniglen hozzájok kételkednétek, az mezőt is megjárjátok, csüröket meghányjátok, ha kik megtagadták volna, annak módja vagyon az igaz dézmát először belőle kivéven, az tagadott buzából fejedelem számára, az többinek két része ő felsége számára fordéttassék, és az harmadik része dézmásoké legyen.

Az méhet is igazán megdézsmáljátok, ahol peniglen váltó méh esik, mindeniktől két pénzt vegyete, az sarió pénzt is, kit keresztyén pénznek hívnak, megvegyétek, tudni illik minden emberen, akinek vetése nincsen, hat pénzt vegyete.

Továbbá ebből semmi paraszt rendbeli ember nem szabados, sem szolga, sem egyéb. Ha peniglen valahol nemes udvarhoz való földet mondanak, annak az hitős bírótul, avagy az kitől jobban arányzátok igazán végire menjete, ha régi időktől fogva igaz nemes udvarhoz

való, valamely paraszt személynek vetése leend, azt meg ne dézmáljátok, de ha megértenditek, hogy valamely nemes ember csak ő magától vagy szolgáját, vagy valami szabadosát akarja nemes udvarhelyessé tenni, azokon igazán megvegyétek a dézmát, mert az paraszt ember helyén való szolgát, avagy valami szabadosát az földes úr, ha szabadságban tartja is, azzal nemes udvarhelyessé nem teheti, fejedelem dézmáját azzal el nem idegenítheti.

Az búzát peniglen ha lehetséges, mind uraknak, nemeseknek, mind azoknak tisztartóinak és biráinak ez háznak mostani nagy szükségét, vitózkáló népnek fizetetienségét proponálván kévénkintesz pénzen eladjátok, és az szegény emberrel magához váltassátok, ha lehetséges léssen két pénzen kévéjét az búzának, tavasznak penig kévéjét másfelel, ha peniglen így nem lehetne, egygyel mással, azaz búzát, tavaszt másfél — fél pénzen.

Ha peniglen valami okokból így sem lehetne, asztagban rakasátok. . . . ahol semmi oktan marha hozzája ne férjen, az asztag rakáskor penig igaz szám szerint megolvastassék az kalongya szám mert gyakorta történt ennek előtte, hogy csipletéskor majd negyed avagy harmad része híjja lött az kalongya számnak az mind dézmások ratiókban regestomokban adták, azért ő felsége erről azt végezte, hogy valamely dézmások effélében tanáltatnak, érdemek szerint megbüntetessenek. Az asztagokat felől jó befektessétek, póználtassátok, hogy eső miá benne kár ne következék ő felségének, mert, ha ez miatt kára következék fejedelennek, az is dézmások fizetések léssen. Ezt peniglen úgy cselekedjétek, az asztag fedést, hogy az bírora ne higyjetek, hanem addig az faluból ki ne menjetek, míglen az asztagokat be nem fedetitek, avagy valami jó móddal nem hagyjátok.

Az keresztyén prédikátoroknak az quartát, az az minden nyolczadik kalongyának avagy keresztnék egyikét kiadjátok, de csak az hol laknak, avagy több falu is, ha vagyon, ki mind örökké az harang alá hallgatott, — hanem azután fogattak oda, az prédikátorok szük váltáért, annak semmit ne adjanak, mert az vissza az püspekséghez jár, avagy tér. Az prédikátoroktól penig oly *menedékeket* vegyetek, hogy kiben szám szerint meg legyen, hány kalongyát, avagy kereszttet adtatok, és mely faluból adtatok.

Azonképen napját és esztendejét, mert ezen kívül az quietantia erőtlen léssen, és szolgálatotokra fogják írnyá és deputálni.

Az cathedratikomot minden prédikátoron megvegyétek, és annak az dézmája jól végben menjen, hogy sok megyét egy prédikátornak ne engedjenek. Továbbá minden falut eljárjanak, és ne késsenek az dézmálással, hogy az szegény emberektől reájok panasz ne jöjjen, mind ennek előtte sokszor volt.

Miért, hogy méltó az béres azon bérre, az dézmásoknak az ő szolgálatjokért az megmondott districtustól, ha ketten avagy hárman lesznek is, salláriumjok harminczkét kalongya búza, ennek kivüle semmit ne merjenek venni, mert valamely feljebb veend, bérében hajol, hanem nagy híven és szorgalmatosan cselekedjétek, hogy ő felségének kára ne következék belőle, és czirkálásnak idein megtessék hűség és szorgalmatosságok.

Végezetre az dézmálást mihelyt elvégezzik, azonnal az dézmások személyek szerint bejőjjenek, regestomokat behozván in specie, mind instructiókkal, *menedékekkel* egyetemben behozzák, náluk ne tartsák, és minekőnk igaz számot adván, kezek rását és pecsétit regestomra vessétek.

Továbbá az, hol méh jut, mindenütt kitöréssétek és szép tiszta edénybe csináltassátok, és ide, Egre (így!) behozzátok, az méh dolgából pedig az nemes udvarhelyekben lakó paraszt emberek nem exemptusok, azokon is megvegyétek.

Annak fölötte miért, hogy mostan falukban vagy sok sok szabadosok vadnak, kik dézmát meg nem akarnák adni, azoknak neveket felirjátok külön egy papirosra, nem az regestomba és minekőnk felhozzátok.

Végezetre mivel, hogy az Uristen mostan bőven adott búzát, az szegény emberek ilyen álnokságot cselekesznek, hgy az mely búzát megarathattak volna is, megkaszáhatják, azért ti azoktól pénzt el ne vegyetek boglyáért, hanem minden tizedik boglyának egyikét elvegyétek. Az asztagok felől pedig az mely faluban rakatjátok kalongyát és boglyát, azoktól az bíraktól testimoniálist vegyetek felőle. Datum Agriae 25 Julii 1563. Districtus Mohi prima pars. Sali, Geszth, Ábrán, Keresztes, Nyárád, Emőd, Mohi, Aranyos, Kisgyőr, Nagymihály, Cserépalja. — Body s. k. p. h.

(Eredeti Országos levéltár instructioes.)

II.

Munkácsi tizedszedő utasítás 1645.

Instructio pro decimatoribus et nonatoribus frugum tam autumnalium, quam vernalium facta anno 1645 die 27-a Julii.

1. Mindeneknek előtte megemlékeznén az buzadézmások az mi kegyelmes urunkhoz ő nagyságokhoz való kötelességekről, hűségekről, és hűtökről és elsőben is azon torzsolódások Istennek néznék dicsire-tire, magoknak is becsületekre, és az mi kegyelmes urunknak is hasznára s javára.

2. Nem az magok hasznát keressék elsőben is, hanem régi módja és ususa szerint procedáljanak minden személyválogatás nélkül, igazán és kedvezés nélkül exigálják minden városi s mind külső rendektől vagy nemes vagy nemtelen, vagy gazdag vagy szegény, az dézsmások senkinek désmáját, csak egy kévét is, noha nem sokat teszen, meg ne engedjék, sem pedig a fejében honorariumot fel ne vegyenek, becsületek, tisztességek veszítése alatt.

3. Látjuk az mostani időben az embereknek állapotjokat, mind magyar, orosz, adassék tisztesség az becsületeseknek, nem gondolván hitekkel semmit némelyek, hanem vakmerőképen elvonszák az ő nagysága jövedelmét, hogy az ne essék magoknak kárával, ne legyen, szorgalmasan mindenekre vigyázni igen szükségesképen kívántatik.

4. Senki hit nélkül az ő nagysága parancsolatja szerint ne dézmáljon, hanem az magyar magyar módon, s az orosz orosz módon

esküdjék, és az dézmások úgy dézmáljanak, ha nem akarják, az dézmások járják földről földre az mezőt és valaholott esik kilenczed és tized, mind buzából, árpából és zabból, minden kedvezés nélkül maguk becsületeket és urunkhoz ő nagyságához való hűtöket meg gondolván, úgy dézmáljanak.

5. Vereb ötteköltés, jégverte és lóngollott búzát jó búza dézma helyett el ne vegyék, hanem ha egyébféle búzája nem tanálatnák, ha pedig kaszált búzát, árpa és zab vagon (így!) abból dézma vétessék, és megdézsmáltassék, minden kedvezés nélkül.

6. Senkinek dézmáját, valakinél az urunk ő nagysága comissióját vagy Debreczeny Tamás praefektus uramét, és az enyimet nem látják, meg ne engedjék, magok kárát eltávoztassák.

7. Reá vigyázzanak felettébb, hogy az községtül ne csalattassanak, mert vagon ilyen ravaszság benne, hogy az hol *arányozzák*, hogy dézma essék, igen igen apró kévét szoktak kötni, és azt viszik dézmára, azért okosak legyenek efféle vigyázásokra.

8. Az mi contrabont esik, elsőben is urunk ő nagysága számára igaz dézmát vegyenek belőle, annakutánna felét ő nagysága számára vegyék, fele az dézmásoké legyen.

9. Az tiszta búzát külön asztagban rakatván, és az abajdóc búzát is külön megírassék külön külön mindenik asztagban mennyi kalongya vagon avagy keresztzabot, árpát az szerint.

10. Végezetre, ha az dézmás magának és lovainak maga gazdálkodik, az bírótul, és egy polgártul az dézmát maga számára elveheti, ha pedig az bíró az dézmásnak és lovainak gazdálkodik, dézmával senkinek nem tartozik, az egy polgártul is gazdálkodásáért búza dézmáját elveheti az régi usus szerint.

11. Az vidékben is az bírák sohol dézmát nem adnak, mivel hogy az dézmásoknak és lovoknak mindenütt gazdálkodással tartoznak az bírák.

12. Falubeli bírának, szabadosoknak jobbágy földben lévén vetések, hit szerint megexaminálják őket, dézma vétessék mindenből.

13. Az balikoknak házak után való földekből dézmát nem adtak, hanem ha jobbágy földéből vagon, vétessék, az bíró mindenütt hit szerint tartozzék az dézmásnak bmondani, mind búzából, árpából, kedvezés nélkül megdézsmáltassék.

14. Az darabontoknak, disznó pásztoroknak, az molnároknak, székelyeknek, s egyéb várhoz való szolgálknak az én hírem nélkül senkinek meg ne engedjék, becsületek vesztese alatt.

15. Az raj megdézsmáltassék, és megválogattassék, hit szerint, és az mi raj jut, azt mindjárt az hova parancsolom, oda küldjék az dézmások.

In reliquis minden ő nagysága javait, melyet bíztak mostan az dézmások hűségére, arról igaz ratiót adván partiale registumokat elkészítvén, magok pecségi alatt beadják az számtartóknak. Melyet az számtartó is suo tempore ratiója mellé tartozzék producálni. Datum sub arce Munkacz die et anno ut supra.

Kívülről: Sallariomok ezeknek.

Az contrabontnak pedig ne fele, hanem harmad része.

(Eredeti: Orsz. lev. Instructiones.)

III.

A lizkai kerület tizedutasítása, 1647.

Instructio generosis Paulo de Zemere et Stephano Bakos, super decimatione agnorum, item frugum autumnalium et vernalium processus Lizka. Anno 1647.

Urunk ő nagysága és az ő nagysága camarája hívségében és industriájában bizván az kívül megnevezett személyeknek, ez jelen való 1647 esztendőbeli búza dézmának exactióját reájok bírta.

Az ország régi szokását azért, és az végházaknak eleitől fogván az dézmából való intertentióját ő nagysága előtte viselven, az dézmákat kegyelmesen parancsolja úgy beszédni, az mint következik.

Legelőször megemlékeztvén az dézmások az ő hitekről, az ő reájok bízott tisztékben, az búza dézmálást elvégezzék. egy holnapig, avagy mentől hamarébb nagy szorgalmatossággal és hívséggel. Mikoron peniglen az dézmálást elakarják kezdeni először az járásban minden faluban avagy városban bemenvén, az bírónál megszáljanak és az falubelieket mingyárást eleikben hivatván, hitök szerént kivegyék, kinek-kinek mennyi búza és tavasz vetése legyen, és nem csak azt, hanem az dézmálás előtt ki mennyi gabonát vitt be kenyérnek. Intsék is őket szép szóval igazán mondják meg, hogy azután kárt ne valljanak.

Minekutánna fölírják regestumokban, mennyi őszi és tavaszi vetése volt, az dézmáláshoz kezdvén, először kimenjenek az mezőre kész szekerekkel, az bíró mellett lévén, az elsőnek dézmáját tisztán felrakják, és úgy cselekedjenek mind végig, míg az dézmálást elvégezik.

Az dézma búzát, és tavaszt peniglen, mely ő nagysága számára jut, vagy asztagban, vagy csürben rakassák be híven és igazán egyik faluból az másikba hordatván az dézmát, és azon legyenek, hogy mindenütt nagy asztagot rakhassanak, az asztag continentiajáról az bírónál *rovást* hagyván.

Ne mulassanak penig az dézmálásban, csak azért, hogy az lovakat hizlalják és magokat az bíróval tartassák, hogy két nap végezzék el azt, az mit egy nap végezhetnének, és így mind ő nagyságának, s mind penig az községnek kárt ne tegyenek az ő késedelmekkel.

Hagyjuk penig, hogy az megdézsmált marha felett ha valami tagadott gabonát avagy tavaszt találnak, mingyárást contrabandolják és be vitessék s az asztag mellett külön rakassák, mely contrabandnak az két része ő nagyságáé, az harmadik része fáradságokért az dézmásoké léssen.

Minthogy penig az dézmásokat az bírónak kell tartani, ő rajta az dézmát meg ne vegyék, az bírótól megválva egy szabadost se hagyjanak, hanem mindeneken nagy hívséggel megvegyék az dézmát, és az ki keresztyén pénzzel tartozik, az az, kinek semmi vetése nem léssen, azoktól keresztyén pénzt, hat hat pénzt, avagy az mint abban az helyben fizetni szoktak, annyit vegyenek.

Mértékletesen éljenek az dézmások, és az bírót felettébb való költséggel terhelni ne merjék, hanem elégedjenek meg azzal, ebédenvacsorán, az mit az bíró ad nekik.

Hogy ha penig az bíró nem akarná tartani az dézmásokat, ő rajta az dézmát megvegyék, magoknak azt tartván, magok költségén éljenek, mindenütt az bírónál szálljanak meg, vagy gazdag leszen az bíró, vagy szegény, és az magok akaratjok szerint bírót ne válasszanak magoknak, hanem az kit az falu választott, azzal elégedjenek meg.

Mikor az mezőre kimennek, képenek avagy kalangyának megszámlálására, ne csak az képét számlálják meg az dézmások, de még az kévét, kik egy képét vagy egy kalangyát nem tennének, és mivel hogy nem mindenütt egy arányú az kepe avagy az kalangya, az dézmások megjegyvezzék minden faluban hány kévét teszen egy kepe, vagy egy kalangya.

Az hordást meg ne engedjék az községnek, míg be nem fedik, és sővénynyel be nem rekesztik az ő nagysága dézma asztagát.

Ehez is accomodálják magokat az dézmások, az mint az ország végezett, tudniillik, hogy az ő nagysága dézmasi idején kimenvén, akkoron dézmáljanak ő Nagysága számára, mikor az földes úr számára az nónát eligálják, hogy így az paraszt emberek meg (ne) csalhassák ő Nagyságát, hanem igaz dézmát adhassanak.

Annakfelette az czimeres nemes emberek vagy városokon, vagy falukon lakozók, kik csak személyekben nemesítettnek meg, hasonló képen az urak és nemes emberek fizetett szolgálai, tisztartók és szabadosok, még az vitézlő rendek is, ha paraszt örökségeket bírnak, és az paraszt ember földét szántják, ő Nagyságának minden mentesség és visszavonyás nélkül, igaz dézmát tartoznak adni, melyet az dézmások kötelességek szerént mindenekehen megvegyék. Az kin penig semmiképen az dézmát meg nem vehetni, annak nevét, lakóhelyét, és micsoda rendbeli ember legyen, az dézmások diligenter annotálják, hogy citáltathassék.

Per expressum tiltatik még is, hogy senki az dézmások közül az szegénységet szántásra, kaszállásra, aratásra és semminemő dologra és ajándék adásra erőltetni ne merészelje, kiről az nemes vármegyékét is az ő nagysága kamarája informálni fogja, hogy kiki jobbágyának parancsolja meg, hogy szegény emberi semmit ne munkálkodjanak: ha penig az dézmások ebben találtak, minden egy egy ember kaszálásáért egy egy forintot, szántásért napjára per fl. 3 szekerezésért is annyit veszen az camara az dézmáson, inquisitione facta. Az erőltetésből való ajándéktól peniglen duplumot tartozzék az dézmás.

Az praedicatoroknak régi szokás szerént az hol quarta illik, quartát, az hol penig octava octavát, adjanak ki az dézmásokra, de úgy, hogy praedicator uramék is először az cathedraticumot adják meg, úgy mint de matre ecclesiae flor. 1 de filiali vero den 50. quietáltatván magát.

Vadnak bizonyos faluk, kiket ő nagysága benemeritis personis conferált cum suis pertinentiis: arra az dézmások diligenter advigilálnak, hogy sub praetextu pertinentiarum az dézmát is magoknak ne tulajdonítsák, mert az dézma nem ordinarius proventus közé számláltatik, hanem praecise pro sua celsitudine percipi solet. Azonképpen az kiknek ő nagysága valamely faluknak az dézmáját conferálta volna, bár producáljanak is, de absque commissione camerae ki ne adják.

Minthogy penig az asztagot megrakni nem tartoznak mindenütt,

az dézmások négy keresztyén pénzet az asztagrakóknak adják, ha azzal meg nem elégednek, az dézmások úgy cselekedjenek, az mint ő nagyságának nagyobb hasznát aránszák.

Az tized rajt pénzen adják el, legalább pro fl. 1, ha feljebb eladhatják, azon legyenek, az hol tized nem jut, ott minden megváltó rajtjól den. 2 vegyenek.

Az dézmálásban vég lévén pedig, azonnal csépléshez hozzá lássanak az dézmások, és nagy szorgalmatossággal csépeltessek az gabonát és tavaszt, és az hova rendeltetik az ő nagysága camarájától oda szolgáltatassák, quietentiát vevén róla.

Utolszor ha az dézmálást elvégezik, két hét mulva az regestumokat instructiójokkal egyetemben tartozzanak fizetések elvesztése alatt az dézmások beadni, azonképpen az pénzt, mely ő nagysága számára jut, az ő nagysága perceptora kezében adják.

Leszen pedig fáradságokért illendő fizetések, úgy mint tíz egri kalongya gabona, és az csépelltetésért öt köből buza.

Cassovia, die 3. Augusti anno 1647. Paulus de Zemere s. k. p. h.

Nota: Minthogy abban az processusban még barom dézma is hátra vagon, azért dézmás uraimék annak is hites bíraktól mindenütt végére menjenek, kinek volna báránya, és azt diligenter felírják regestumokban. és minden 10-dik báránytól den. 80, legalább den. 70, kecskétől den. 60. Váló báránytól den 5, kecskétől den. 4. exigálják, avagy pedig a mit abban az járásban eleitől fogva szokás volt, annyit szedjenek, és az szerént regestumokban is beírják.

Nomina Possessionum:

Lizka.
Zeghj.
Sáros.
Kyssfalud.
Tolczva.
Sadan.

Vamosuiffalu.
Erdeöbenie.
Pathak Olazj.
Kyss sive Alsó Benje.
Horvathi.
Bodrogkeresztur.

(Eredeti je: Orsz. Lev. Instrukciones.)

Közli: DR. KÁRFFY ÖDÖN.